

Abdülhamid Döneminde Sansürlenен Piyesler¹

Ömrüm Işııkay Gürbüz²

Özet

Tiyatroların halkı en çok etkileyen ve halka en çabuk ulaşan bir özelliğinin olduğu bilinmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden elde edilen evraklar neticesinde II. Abdülhamid dönemi sansüründe muzır (zararlı) olarak değerlendirilen eserlerin başında piyeslerin geldiği görülmektedir. Buna neden olan birçok sebep vardır. Bunlardan biri, bu dönemde birçok kişinin tiyatroyu kullanarak, siyasî fikirlerini edebiyat üzerinden herkese aktarmaya çalışmış olmasıdır. Sansür memurları tarafından diğer neşir türleri gibi tiyatrolar da dikkatlice incelenmiş ve muzır görülenlerin ne tab'ına (basımına) ne neşrine ne de icrasına izin verilmiştir. Piyeslerden ve tiyatrolardan hangilerinin sahnelenmesine ve basımına niçin izin verilmediği sorusu arşiv belgeleri doğrultusunda cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma³, II. Abdülhamid dönemindeki edebî hayata ve basın hayatına ışık tutmak amaçlı hazırlanmıştır. Çalışma Başbakanlık Osmanlı Arşivinden alınan örneklerle desteklenmektedir. Çalışmanın sonucunda, Abdülhamid döneminin sansürü piyes ve tiyatrolar üzerinden verilen örnekler doğrultusunda dikkate alınmış ve edebiyat tarihi açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdülhamid, edebiyat, tiyatro, piyes, basın, matbuat sansür.

Censored Plays During Abdulhamid Period

Abstract

It is known that theaters have a feature that affects the public the most and reaches the public the quickest. In the documents obtained after the screening of the Prime Ministry Ottoman Archives, at the beginning of the works, which are considered as humiliated in the censorship of Abdülhamid period, it is seen that the plays came. There are many reasons for this. One of them is that many people in this period tried to use the theater to convey their political ideas through literature. Like the other publications, also the theaters were carefully examined by censor officials, and the harmful ones have been allowed neither to be published nor staged. In this study, it was tried to be answered in the archive documents as to which of the plays were staged and why the edition was not allowed. This study, it was prepared to offer an insight into on literary life and press life during Abdülhamid period. The study is supported by examples from the Prime Ministry Ottoman Archives. At a result of the study, the censorship of the Abdülhamid period was taken into account in the direction of the examples given on the theater and the theater and evaluated in terms of literary history.

Key Words: Abdulhamid, literature, theater, play, press, censorship.

Giriş

Sansür, “Her türlü yayının, sinema ve tiyatro eserinin hükümetçe önceden denetlenmesi işi” (TDK, 2005, s. 1699) olarak tanımlanmaktadır. Genellikle iktidar gücünü, elinde tutmak isteyen hükümetlerin başvurduğu bir yöntem olarak da kabul edilen sansürün basın tarihinde

¹ Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 1. Dil ve Kültür Çalışmaları Öğrenci Sempozyumu'nda sunulmuş bildirinin genişletilerek yeniden değerlendirilmiş hâlidir.

² Öğr. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Afşin Meslek Yüksekokulu, Türk Dili, E-posta:omrumisikay@gmail.com

³ Ömrüm Işııkay Gürbüz'ün (2017) “II. Abdülhamid Dönemi Sansürünün Edebiyattaki Yansımaları” adlı Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalında yaptığı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

çokça örneği bulunmaktadır. Özellikle neşriyatın tab' ve neşirden men edilmesi gibi uygulama yöntemleri ile bilinen sansür ister siyasî olsun ister edebî olsun her alanda görülmektedir. Bu sebeple Osmanlı'da 1881 yılında Matbaalar İdaresi ve Te'lif ve Tercüme Cemiyetinin birleştirilmesiyle teşkil edilen Encümen-i Teftiş ve Muayene, sansür kurumlarının en önemlisi olarak faaliyet göstermiştir. Neşriyatın denetim merkezi olan bu kurumunda resmî olarak çalışan ve her türlü neşriyatın denetimini yapmakla sorumlu olan kişiye "sansör" denilmektedir. Bu kurumda çalışan toplamda sansör sayısı, 75'tir. Süreli yayınların, kitapların, gazetelerin denetim işi encümence yapılmasına rağmen her sansörün kontrol alanları ayrılmıştır. Encümenin işleyişi, genel anlamda şu cümlelerle özetlenebilir:

Bu encümen, bütün süreli yayınları denetlemek üzere kurulur. Yalnız gazetelerin sansürü Dâhiliye Nezâretine bağlı olan Matbûât Müdüriyetinde yapılır. Matbûât Müdüriyetinin sansür memurları, her gazetenin yönetim yerine gelir ve çıkacak yazıları okur, istemediklerini çıkararak, beğendiklerine "görölmüştür" ifadesini yazarlar. Sansür görevini üzerine alır. Gazeteler akşamdan sonra tüm yazıların, hatta ilanların matbaa provalarını iki takım basar, müdürün Saraçhane'deki konağına gönderir ve oradan geldiği biçimde, bir harfine bile dokunmamak koşuluyla basarlar (Tokgöz, 1993, s. 44). (Işıkay Gürbüz, 2017, s. 11).

Dönemin edebiyatının en önemli tezahür zemini, gazete ve dergilerdir. Bunların denetimini yapan memurlar ise padişaha sadâkat yeminiyle göreve atanıp sarayın istekleri doğrultusunda çalışmaktadır. "Sansürün çizdiği, sildiği hiçbir şey yayınlanamaz." (Yalçın, 1999, s. 101-102) düşüncesinin oluşmasında bu durumun etken olduğu düşünülmektedir. Sansörlerin korunduğuna dair uygulamalar ile yasa ve talimatlarla muzıratın engellenmesine dair çıkan emirlerin var olması bu çıkarımı desteklemektedir. Buna rağmen denetim memurları olan sansörler arasında da ihtilaflar mevcuttur. Onların şahsî fikir ve yaşayışları bu muhalifliğin oluşmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Örneğin kendini Jön Türklere fikren veya kalben yakın hisseden sansörlerin görevlerini sarayın istediği doğrultuda yürütmediğini gösteren uygulama ve kararlar bulunmaktadır.

Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerle başlayan siyasî tarih ile değişim ve yenileşme sürecinde olan Osmanlı'da, sansür denildiğinde akla gelen isim, II. Abdülhamid'dir. Padişahın kullandığı yöntemin uygulama şekli ve padişahın sansür işlerinde karar mercii olması, kendisinden önce sansür uygulayan padişahların varlığını unutturmuştur. Başka bir ifadeyle söylenecek olunursa II. Abdülhamid'den önce hatta tarih boyunca sansür uygulamalarının birçok iktidar tarafından uygulandığı bilinmektedir (Kocabaşoğlu, 1987, s. 42). İktidar güçlerini sansüre borçlu olan birçok devlet tarih sayfalarında yer almaktadır. Yalnız Osmanlı Devleti, hem jeopolitik konumu hem siyasal ve sosyal süreçleri bakımından sansür tarihinde hâlâ tek olma özelliğini korumaktadır.

II. Abdülhamid dönemi sansüründe edebiyatın durumunun nasıl olduğuna dair yapılacak açıklamalar, cevaplama gereken birçok sorunun varlığını da ortadan kaldıracaktır. Bu sebeple bu dönemde edebiyatın gelişimi ve değişimi dikkate alınması gereken önemli mevzulardan biridir. Çünkü bu dönem, modern Türk edebiyatının temelini atan, değişimde ve yenilikte birçok başarıyı bünyesinde barındıran, önemli edebî şahsiyetleri yetiştiren, birçok yeni türün Türk edebiyatında yer almasını ve bu türlerin kalıcı hâle gelmesini sağlayan edebî süreçtir.

Hem bürokrat hem aydın hem sanatçı olarak nitelendirilen dönemin edebiyatçıları, dönem içerisinde çokça edebî ürün vermelerinin yanı sıra birçok dergi ve gazetelerde siyasî fikirlerini de edebî anlayışlarını da yansıtan yazılar kaleme almaktadırlar. Özellikle de Yeni Osmanlılardan itibaren halkı bilinçlendirmek ve halkta fikrî bir uyanışı sağlamak amacıyla kullanılan gazetenin ve gazetede tefrika edilen ya da ayrı basım olarak neşredilen tiyatronun, hem fikrî hem de edebî anlayışı yansıtarak edebî seyirlerine devam ettiği bilinmektedir:

Eski Jön Türkler ana hedef olan özgürlük ve Meşrutiyet'e ulaşmak için gelişme ve ilerlemenin elde mevcut her türlü araçından yararlanmayı öngörüyorlardı. Bundan dolayı, tiyatroyu da gelişme ve ilerlemenin vazgeçilmez yardımcı araçlarından biri olarak kabul etmişlerdi. Tiyatro bir eğlenceydi ama eğlendirerek öğretmesinin ve eğitmesini de biliyordu (Ebuzziyâ Tefvik, 2006, s. 443).

Tiyatro eserlerinin yani piyeslerin içeriğine dair hükûmetin beslediği bir önyargı bulunmaktadır. Hükûmetin muzır bir durumu ortaya koyacak ve halkı en çabuk, en tesirli şekilde etki edecek edebî türün tiyatro olduğunu benimseyerek, nizamnameye tiyatrolara ait uzun ve birçok maddenin yer almasından anlaşılmaktadır. Hükûmetin beslediği ön yargının sadece sebebi bu değildir. Ayrıca “Osmanlı Devleti'nin 17. ve 18. asrın Fransa'sını tanımak onların eserlerini okumak, anlatmak ya da özetlemekle oluşmaktadır. Fransa'nın tanınması için okunan eserler edebîden çok siyasîdir” (Özgül, 1981, s. 183). Bu etkenin de var olması, padişahın ve hükûmetin tiyatrolara ön yargılı olarak yaklaştığını göstermektedir: Örneğin Avrupa'nın en önemli oyunlarında siyasî bir isyan teşviki vardır. Bu oyunların yasak edilmesi de bu sebeplere bağlanmıştır: “Kralı devirmek, yağınma [suikast], kral ve kral ailesinden birinin öldürülmesi gibi olaylar geliyordu. İşte bu yüzden *'Maskeli Balo'*, *'Don Carlos'*, *'Huguenots'* ve *'Macbeth'* oynanması yasak edilmişti” (And, 1961, s. 84).

Sansürün yoğun olarak uygulandığı bir dönemde edebiyatçıların nasıl ayakta kaldığına, eserlerini hangi zorluklar çerçevesinde bastırdıklarına, çalışmanın önemli sorunsalı olan bu piyeslerin nasıl neşir ve icra izni alabildiklerine dair soruların cevapları elbette merak edilenler arasındadır. Bu konuyla ilgili bilinenler genellikle, edebiyatçıların hatıratlarında kaleme alınanlar ile sınırlıdır. Basın ve edebiyat için basın tarihi ile ilişkilendirilerek edebî

tarihe bakılması gerekmektedir. Bu yüzden dönem edebiyatı dâhil her türlü yayın için gerekli basın kurallarının ve maddelerinin içeriği doğrultusunda hareket eden kalem ve teftiş memurlarının resmî kayıtları, konu hakkında çalışan araştırmacılara farklı bir bakış sunmaktadır. Edebî tarihe bir ışık tutmak ve benzer konularda araştırma yapacaklara bir fikir vermek amacıyla bu çalışmanın oluşturulması uygun görülmüştür. Çalışma için Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi belgelerinden yararlanılmıştır. Arşiv evraklarının isimleri, metin içinde kısaltma olarak verilmiş, aynı kodla verilen ilk arşiv belgesinde, kodun tam açılımı dipnot olarak sunulmuştur.

Abdülhamid Döneminde Piyesler ve Sansür Uygulamaları Hakkında

Neşirlerin basın hayatında yer alması kadar; tatil edilerek basın hayatına veda etmesi de önemlidir. Sansür bu anlamda edebî tarih için dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Dünya tarihinde Osmanlı'nın yanında siyasî bir sürecin dışına çıkıp edebiyatta sansürü uygulayan birçok devlet bulunmaktadır:

Fransa gibi hürriyet-i vicdan ve serbest-i fikir diyarı olduğuna her vesileyle serd-i iddia eden bir memlekette meselâ Flaubert, '*Madam Bovary*'; Baudelaire, '*Les Fleurs De Mal*' [Kötülük Çiçekleri] için takip olunmuşlardı; yalnız bir fark vardı, burada encümen namına hüküm veren baş, muhakkak sarığın arasından, din namına verilmiş bir fetva çıkarmıştı. Riyânın, gazezin, ihtirasın daima kendisine siper olarak kullanılacak müracaatgâhı olan din bu işte lisana getirilmiş, ona yine mantığı isyana davet edecek bir hüküm verdimiş idi (Uşaklıgil, 2008, s. 321).

Osmanlı'da, siyasî buhrandan edebiyatın ve edebiyatçının etkilendiğine dair bir düşünce hâkimdir. Hükûmet bu düşünce doğrultusunda hareket eder:

Siyasî fikir ve eserlerle Osmanlı aydınına Batılı anlayış enjekte edilerek, monarşiyi kötüleyen Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî iktidarlığına muhalif kişilerin oluşması amaçlanmaktadır. Siyasî olsun ya da olmasın bu amacı taşıyan herkesin eserinin sansürlenmesi, hükûmetin kendini koruma refleksidir. Ayrıca eserlerin tab'ı ve neşrine izin verilmeyen ve yasaklanan eserler sadece Osmanlı vatandaşlarına ait değildir. Yabancı yazarlara ait olanlar da vardır (Işıkay Gürbüz, 2017, s. 47).

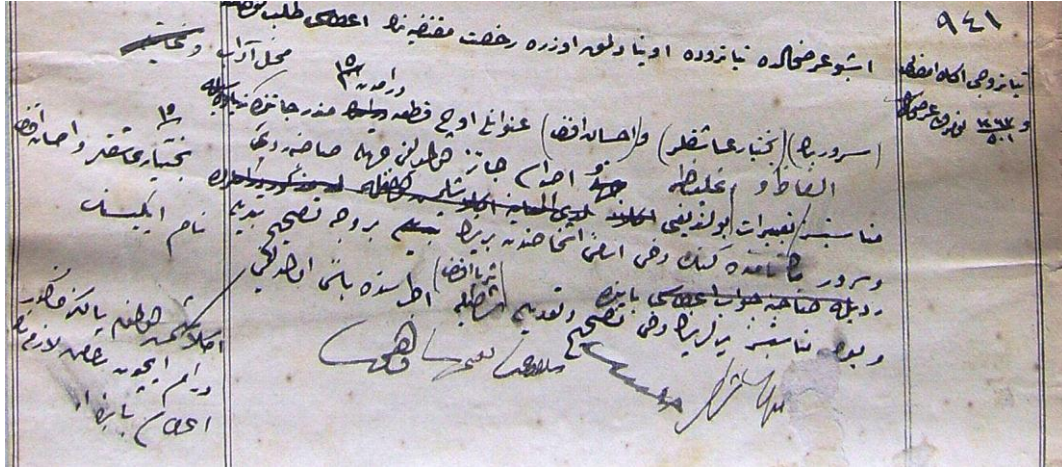
Halk üzerindeki etkileri bilindiğinden tiyatrolar, ciddi denetimlere tabi tutulmaktadır. Bu sebeple tiyatrolar, "Zaptiyeden Maârif Nezâretine kadar herkesin pür-dikkat ve endişe ile takip ve kontrol ettiği bir siyasî, ahlâkî ve edebî bir alan olarak ele alınır" (Işıkay Gürbüz, 2017, s. 188). Denetimden geçemeyen yani sansür mercilerinden onay alamayan; tab'ı ve neşrine ruhsat verilmeyen eserler, sahiplerine iade edilmektedir. Denetimden geçerek onay alanlara ise sorumlu memur tarafından 'ruhsatnâme' verilmektedir. Bir eserin hem tab'ı hem de neşri için ayrı ayrı ruhsat alınması gerekmektedir. Ruhsatnâmesiz basılan eserler, toplatılmakta ve neşirden de men edilmektedir. MF. TTD⁴ 3-38 numaralı evrakta bu durumu açıklayan resmi evrak bulunmaktadır. Geçici ruhsatname örneği bulunan bu evrakta yer alan ruhsatname şartları, kanununda geçen maddelerin de varlığına işaret etmektedir:

⁴Maârif Nezareti, Te'lif ve Tercüme Dâiresi

Kudemâ-yı Hâzıra-i Şâhâne'den Ahmed Muhtar Efendinin tertip eylediği *Firkat* nam tiyatro ve risalesinin tab'ı istida eylediğinden kâr ve ziyânı tarafına ait olmak ve matbûâtın iki kısmını Maârifeye verilmek ve tiyatroya müteallik olduğu levhasının bilâ-ruhsat tab' olunacak matbaanın ismi u mahal ve tab'ının ismi ve Maârif'in ruhsatıyla basıldığı ve tarihi tab'ı nüsha-i matbûsunun üzerine yazılarak ve bade't-tab'ı neşir olunmazdan evvel matbu iki nüshasının zeyl-i tahyîr ve tekrar Meclis-i Maârifeye irâe ile Nezâret-i Teftişten geçirilip vech-i meşrûh üzere basıldığı ve bir gûne ilâve vukuu bulunduğu anlaşıldıktan ve iki nüshadan birincisi meclisin mahalleriyle tasdik ile itası mumaileyh verildikten sonra neşri için başkaca ruhsat almak şartı ve meclis-i mezkûrun kararı ile yalnız tab'ı hususunda işbu mevkût ruhsatname ita kılındı.

MF. TTD 8-167 numaralı evrakta, sansür edilen piyeslerin bilgisi yer almaktadır:

İşbu arzuhâlde tiyatrodan oynatılmak üzere ruhsat-ı mukteziyenin itası talep olunan *Sürûr Bey*, *Bahtiyâr Aşıklar* ve *İhsan Efendi* ünvanlı üç kıta dramdan *Bahtiyâr Aşıklar* ve *İhsan Efendi* nam ikisinin mündericatinin muhîll-ı âdâb, münasebetsiz elfâz ve tabirât-ı galîz bulunduğu ve icrası câiz olmadığı cihetle sahibine reddi, *Sürûr Bey* namındaki dâhi esâmî-i eşhâsından birinin ber-vech-i tashih ü tebdil ve bazı münasebetsiz yerlerinin dâhi tashih ve te'diye şartıyla icrasında beis olmadığı anlaşılmış olmakla yalnız mezkûr-ı dram için ruhsat-ı lâzîminin itası babında.

MF. TTD 3-29 numaralı evrakta ise başka bir tiyatro risalesinin ruhsatnamesi yer almaktadır:

Ruhsatname - Numro 37 Mevkût Ruhsatname Numrosu 130

Abdülhalim Efendi'nin vuku bulan istidası üzerine fi 28 Ramazan sene 1292 tarihli mevkût ruhsatname ile yalnız tab'ına ruhsat verilen *Ümitsiz Mülâkât* namıyla tertip eylediği Türkçe tiyatro risalesi mevkût ruhsatnamede münderiç şerait-i tevfikân tab' olduğu Meclis-i Maâriften ifade olunmakla zikrolunan risalenin neşri için işbu ruhsatname verildi.

Bazı eserlere ruhsatnamelerin verilmesi için eserlerin tashih edilerek, şahıs ve eser isimlerinin değiştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. MF. TTD 8-140 numaralı evrakta birkaç piyesin icrası için böyle bir şartın getirildiği görülmektedir.

İşbu arzuhâlde tiyatrodan oynatılmak üzere ruhsat itası talep olunan *Kör bir Valide*, *Hasret-i Muhabbet yahut Çifte Gelinler*, *Rûz-ı Tabib*, *Tâhir ile Zühre* ve *Nedâmet* nam beş kıta tiyatro piyesinin bazı esâmî-i eşhas ber-mucib-i tashih-i tebdil edilmesi şartıyla icrasına beis olmadığı lede'l-muayene anlaşılmış ve binaenaleyh ol cihetle ruhsat-ı matlubunun itasına müttefiken karar verilmiştir.

Arşiv evraklarından bazılarında ise ismi geçen piyeslerdeki zararlı görülen ibarelerin çıkarılması şartıyla basımına izin verileceği belirtilmektedir. MF.TTD 4-145 numaralı evrakta ise şunlar yazılıdır:

Abdülhak Hâmid Bey Efendi'nin *Tarık yahut Zehra binti Mûsâ bin Nefir* unvanlı tertip eylediği tiyatro risalesinin tab'ına Fi 8 Mart sene 1292 tarihinde mevkût ruhsatname verilmişti. Mezkûr risale bu kerre tab' olunarak Te'lif ve Tercüme İdaresine irâe oldukça "Tevhid u Sancak-ı Şerif" gibi bazı ibarât u tabirât görülmüş olduğundan bunlar ihraç olunmak şartıyla mezkûr risalenin neşri için işbu ruhsatname ita kıldı.

Günümüzün önemli eser sahipleri olarak kabul edilen Emilé Zola, Shakespeare, Victor Hugo gibi yabancı edebiyatçıların da Osmanlı'da sansüre tâbi tutulduğu görülür. Bunun asıl sebebi ise, bu kişilerin eserlerinden ziyade fikirlerinin sakıncalı olduğu ve Osmanlı millî birlik ve beraberliğini olumsuz yönde etkilediğidir. Yabancı olsun ya da olmasın edebiyatçıların bu sansür uygulamalarından etkili olan bir diğer önemli faktör ise, jurnaldır. II. Abdülhamid kendi iktidarı ve geleceği için ülkede kurduğu jurnal şebekesine gereğinden fazla itibar ettiği için bu şebekenin yöneticisi olmaktan çok kölesi olur. Bu da yalan yanlış her türlü jurnalın padişah tarafından dikkate alındığını gösterir. Bu yüzden kendilerini padişahın bendeleri olarak niteleyen veya çıkarları için hareket eden herkes bu jurnal şebekesinin istemeseler de bir parçası olmuşlardır. Özgürlük adına mücadele ettiği düşünülen edebiyatçıların bile jurnallerle kendi arkadaşlarını Abdülhamîd'e jurnal ettiği bilinmektedir. Örneğin hürriyet-perver bir şair olarak bilinen Abdülhak Hâmid'in *Esrar'-ı Harem* oyunu hakkındaki journali bu duruma örnek teşkil etmektedir:

Mârûz-ı Çakerânemdir.

Esrar'-ı Harem namıyla Londra tiyatrolarının bazılarında mevki-i temâşâyâ vaz'edilmekte olan mudhike-i küstahânenin sefaret-i seniyyece vuku bulan teşebbüsât üzerine cânib-i hükûmetten men' edildiğini evvelce arz ve işâr etmiş idim. Memnuiyet-i vâkıa İngiltere Tiyatrocuları mahfilinde pek çok kilü kal'î müstelzim olmuş ve tiyatrolar havadisine mahsûs olan haftalık gazetenin iki nüsha-i ahîresi mudhike-i mezkûrenin icrasını men etmiş olan Ser Kurenâ Lord Şambellan hakkında birtakım taarruzât ve tecavuzât-ı lisâniye ile mâlî bulunmuştur ve bu babda parlamentoca dâhi bazı istizahât vukuuna delâlet etmek teşebbüsâtında buldukları istihbar olunmuştur. Mudhikenin sahibi olan Mister Preston bu hususta Kral hazretlerine verdiği arzuhâlde ve nezd-i hükûmette ettiği teşebbüslerden bir semere iktıfat edemiyerek bukerre Sefaret-i seniyyeye gelmiş ve oyunda açıktan Zat-ı akdes-i hümâyûn u tasvir eder bir şahıs mevcut olmadığını iddia etmekte beraber, şayet içinde muzır addolunur bir şey varsa Sefaret-i seniyyece tay ve tashih edilmek üzere oyunun müsveddesini sefir paşa hazretlerine takdim etmeyi ve kendileriyle mülâkat eylemeyi istemiş ise de sefir paşa hazretleri kendisini kabul etmeyip başkâtip bey mârifetiyle eğer bir diyeceği varsa Hariciye Nezaretine müracaat etmesi lâzım geleceğini bildirmiştir. Merhum Preston sefaret-i seniyyeye olan bu ziyareti ile başkâtip bey ile olan mükâlemesini bugünkü (...) gazetesiyile bir suret-i istihzâkâranede nakil ve hikâye etmiş olup netice-i beyanâtından oyunda hakk-ı şâhânede bir şey olmadığı ve âza-yı Sefaretten kimsenin bu oyunu görüp muzır olduğunu anlamış da tayin etmemiş olduğu hâlde sefaret-i seniyyece her nasılsa protesto edilip hükûmetin derhâl men'ine kıyam etmesi cihetine itiraz ettiği ve tazminat talebinde bulunduğu anlaşılıyorsa da hükûmetçe bu memnuiyetin geri alınacağını ümit etmediğinden oyunu Dersaadet yerine bir diğer payitaht-ı İslâm'da câri bir vak'a hâline koymak suretiyle teftişi mâfâta çalışacağı istidâi olunuyor. Bugünkü *Start* gazetesinde Dersaadet muhbiri İrân sefirinin infisalinden bahisle, buna sebep olarak Darülhilâfe'de iken şâh-ı İrân hazretlerinin dest-i kudsiyet peyvest-hazret-i hilâfet-penahiye iletmış olması keyfiyetinin İrân'da fena te'sir hâsil ederek cânib-i ulemeden sefir-i müşarünileyhin aleyhinde tefevvühât vukuu bulmuş olduğun maddesini zikr ü irae etmek gibi lüzumsuz ve mânasız birtakım işâratla bulunmuştur.

Bugünkü *Morning Post* gazetesinin İtalya ve Arnavutluk ser-levhasıyla neşrettiği bir telgrafta, Brüksel'de bulunan Arnavutluk Komitesi'nin Arnavutluk'un İtalya'ya geçmesi fikir ve maksadında olmadığı ve bunun komite erkânı külliye aleyhinde olup kendilerinin nuhbe-i âmali Arnavutluk'un husul ü istiklâli hususundan ibaret olduğu münderiç bulunmuştur. Ol babda ve herhalde emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir. Londra'dan 6 Temmuz 1901

Bendeleri Abdülhak Hâmid (Tugay, 1963, s. 52-53).

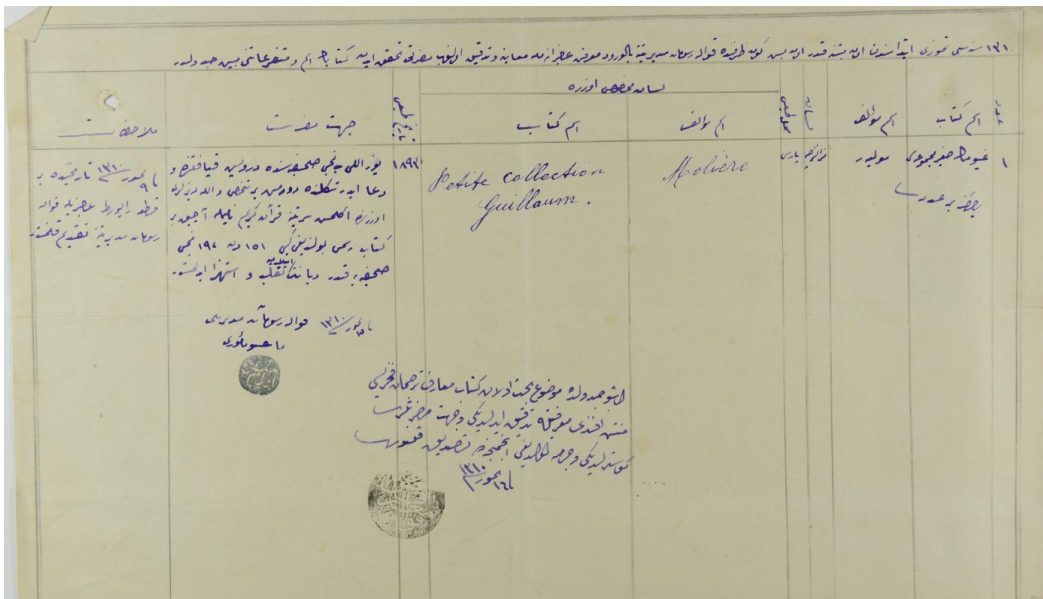
Edebiyatçılar jurnaller yüzünden hem yarar hem de zarar görmüşlerdir. Zarar gören ve jurnal sebebiyle eserini bastıramayan bir isim de Münif Paşa'dır. Kitabının basımı için encümeden tab'ı için izin almasına rağmen, padişaha giden bir jurnal sebebiyle basımının engellenmesine dair irade-i seniyye gelmiştir (Banoğlu, 1960, s. 27-28).

Abdülhamid'in tiyatroyu sevdiği ve özellikle yorgun olduğu günlerde tiyatro izlediği bilinmektedir. Buna rağmen padişahın izlediği oyunların bile tab'ına, neşrine hatta icrasına izin verilmediği bilinmektedir: MF. TTD 13-167 numaralı evrakta örneği bulunmaktadır.

Neşredilen eserlerin içeriği hakkında muzırdan yana en ufak bir şüphenin dâhi var olması o eserlerin yasaklanması için yeterli bir sebep olarak görülmektedir. Aşağıda fotoğrafı bulunan MF. TTD 31-24 numaralı evrakta, Moliere'in *Petite Collection Guillaume- Guillaume'un Küçük Koleksiyonu* adlı eserinin yasak edilme nedeni yer almaktadır:

1310 senesi Temmuz ibtidasından on beşine kadar on beş gün zarfında havale Rüsûmât Müdiriyyetine bil-vürûd marifet-i âcizânemle muayene ve tedkik olup muzırata tahkik eden kitabın ism u muzırata mübin cetveldir.

Cihet-i Muzırası: Yüz ellinci sahifesinde derviş kıyafetinde ve dua eder şeklinde durmuş ber-tahsis ve elle dizleri üzerinde eğilmiş sırtında Kur'ân-ı Kerim namıyla açık bir kitap resmi bulunduğu gibi 151'den 192'inci sahifeye kadar Diyânet-i İslâmiyye taklid ve istihza edilmiştir. İşbu cedvelde mevzu-ı bahis olan kitap, Maârif Tercüman Kethüdası Menteş Efendi marifetiyle tedkik edildiği ve cihet-i muzırası gösterildiği vechile Encümence tasdik kılındı. 16 Temmuz sene 1310.

MF. TTD 31-24 numaralı evrakın fotoğrafıdır

MF. TTD 11-133 numaralı evrakta, Türkçe bir piyesin tab' ve icrasının reddedildiğine dair bilgi mevcuttur: "Metn-i arzuhâlde tab' u neşrine ruhsat talep olunan *Fedâkâr Suyolcu* nam Türkçe piyesin sihr u efsun gibi taklîd-i ezhân edeceği birtakım hurufattan olup tab'ı ve icrası caiz olmadığı lede'l-muayene anlaşılmış olmakla reddiyle müstediye cevap itası zımmında". Başka bir arşiv evrakında piyeslerde uygun görülmeyen kısımlarının çizildiği anlatılmaktadır. Ayrıca çizilen bu kısımların yeni kelimelerle düzeltilerek değiştirilmesi istenmektedir. Bu tashih işi elbette ki hükûmetin istediği doğrultuda olmak zorundadır ki eser sahibi ancak eserine basım ya da icra iznini temin edebilmiş olsun: MF. TTD 10-92 evrakında yer alan "Türkçe piyesin çizilen yerleri tebdil edildiği vecihle basılmak üzere tab'ının beis olmadığına" dair ifadeler bu durumu örneklemektedir.

Sonuç

Eser adları ile eserlerdeki şahısların isimlerinin değiştirildiğini, çizilen yerlerin çıkarıldığını, ruhsatsız basımların toplatıldığını bildiren arşiv evraklarından hareketle dönemin Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyetinin RTÜK görevine benzer bir görev yürüttüğü düşünülmektedir. Örnekleri verilen arşiv evraklarında da görüldüğü gibi encümenin aldığı kararların çoğunun yasa ve talimat maddelerinde yer alması, encümenin yasa doğrultusunda hareket ettiğini de göstermektedir. Dolayısıyla bir eserin basılıp basılmayacağına dair kararın verilmesindeki en büyük etken keyfi değil, kanunîdir. Ama "jurnallerin" ve "sansörlerin şahsî tutumlarının" sansür uygulamalarında kararlara etki ettiği de göz ardı edilemez bir gerçektir. Kendi döneminin sosyal ve siyasal dâhil, bütün eğilimlerinden etkilenen edebiyatın ve tiyatroların, dönemde yaşanan durumlardan etkilenmemesi söz konusu değildir. Dolayısıyla siyaseten zararlı görülen, İslâma ve ahlâka aykırı olan bütün eserler gibi piyesler de sansür uygulamalarından nasibini almıştır. Halkın ruh sağlığını ve inançlarını hatta dilini olumsuz etkileyen eserlerin basımlarının engellenmesi ise sadece piyesler için değil, bütün edebî türler bu dikkatle değerlendirilmesi günümüz açısından da önemlidir. Sansür, dönemin yazarlarına kolay yoldan ün kazanma ya da ününe ün katma rolünü de üstlenmiştir. Bu sansürün dönem edebiyatı ve eserlerine sağladığı yararlardan bir tanesidir. Sonuç olarak sansürün edebî türlere etkileri, her açıdan ele alınarak edebî tarihe yeniden bakılması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- And, M. (1961). II. Abdülhamîd Döneminde Tiyatro. *Türk Dili*. Ankara, 1 Kasım, S.122.
- Banoğlu, N. A. (1960). *Türk Gazeteciliğinin 100. Yılı için Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri*. İstanbul: Sırlar Matbaası.

- Ebüzziyâ Tevfik (2006). *Yeni Osmanlılar*. (haz. Şemsettin Kutlu). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Işıkay Gürbüz, Ö. (2017). *II. Abdülhamid Dönemi Sansürünün Edebiyata Yansımaları*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kocabaşoğlu, U. (1987). Basın Özgürlüğünün Engellenmesi Sansür Tarihi. *Tarih Toplum*, 19 Şubat, S.37
- Özgül, M. K. (1989). *Türk Edebiyatında Siyasî Rüiyalar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tokgöz, A. İ. (1931). *Matbûat Hâtıralarım 1888-1923*, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, C.2.
- Tuğay, A. (1963). *Saray Dedikoduları ve Bazı Mâruzat*. İstanbul: Ersa Matbaacılık.
- Uşaklıgil, H. Z. (2008). *Kırk Yıl*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yalçın, H. C. (1999). *Edebiyat Anıları*. (haz.: Rauf Mutluay). 3. basım. İstanbul: Türkiye Bankası Kültür Yayınları.

Extended Abstract

Censorship is often used by governments that want to keep their power. For this reason, censorship has been and will continue to be used not only in the Ottoman but also in the whole world, when necessary. The decision to publish the works before publishing, that is to say pre-check, is the most obvious indication of the life of the press. With the developing of new publications such as newspapers and magazines in the life of the press, new literature has begun to develop through these types.

The technical and technological developments that preceded the Abdülhamid period also altered and directed the ideological and political tendencies. Abdülhamid, who gave the promise of announcing the first constitutional monarchy in 1876, closed the parliament in 1878, citing the Ottoman-Russian war. The period until the constitutional monarchy was proclaimed was described as Abdulhamid's despotism. Istibdad is particularly felt in the Ottoman societies through magazines and prints. Abdulhamid established a secret service to hear dissenting voices, to hear inside and outside the state about the state and to take measures against possible threats. The secret agents inform to everything the Abdulhamid with a special password. II. Abdulhamid becomes a slave rather than a manager of this network, because he has care about overestimated the communication network (denounce) established in the country for his own power and future. This situation causes all kinds of false information to be taken into consideration by the Sultan. Therefore, There are those who can not continue their lives because of the informations, who can not suppress their publications, those who are search the home by police, those who are forced to leave the country, and those who are deported.

It is difficult to determine the degree of censorship made in literature. However, in the direction of archival documents, it is possible to make inquiries as to why they are not allowed to work. For this reason, it is necessary to know the Council of Inspection and Examination which represents the press and censorship institutions. Officials working in this inspection body and performing preliminary inspections of what they will be issuing are called censors. In total, the number of censors is 75. There are control officers such as newspapers, books and magazines. Every civil servant is assigned with duty loyalty to the palace and works in line with the wishes of the palace. "nothing that is not accepted by the censor must publish" originates from its thought but also other factors influence this thought.

The censorship institution and its application are protected by laws and instructions. It should not be forgotten that there are disputes between the censors. In the Ottoman Empire, which is

in the process of change and renovation, the name that comes to mind when it comes for censorship is Abdulhamid. However, censorship has been practiced throughout history. The development and progress of literature the Abdülhamid period censorship is one of the important subjects to be taken into account. Because this period is an important literary process that makes the foundation of modern Turkish literature, it takes place in many new types of Turkish literature which keeps important and literary personalities in change and innovation of many successes, and that these kinds come to be permanent.

The writers of the period, both bureaucrats, intellectuals and artists, receive many literary works during the period, as well as writings reflecting their literary understanding of their political ideas in many journals and newspapers. In particular, it is known that the newspaper, which has been used since the New Ottomans to raise awareness of the people and to provide an intellectual awakening in the present, and the theater which is published in newspapers or published as a separate edition, reflects both the intellectual and literary conception. It is understood from the contents of theater and theater items in the blood that the government adopted an idea that the theater works, that is, the contents of the plays, had bad intentions in general. In addition, "recognizing France in the 17th and 18th centuries of the Ottoman State consists of reading, narrating or summarizing their works. The works read for the recognition of France are very political from literature "(Özgül, 1981, p.183). Therefore, it is seen that the sultan and the government did not look positively towards the theater: "Overthrowing the king, oiling, assassination, killing of one of the king and king's family came. Because of this, it was forbidden to play 'Masked Ball', 'Don Carlos', 'Huguenots' and 'Macbeth' (And, 1961, s. 84). Of course, the answers to the questions about how the literary artists survive, how difficult they are to press their works, and how these plays can get a cheer and an execution permit are among the curious ones.

What is known about this subject is generally limited to what is taken in the memories of literaturer. For the press and literature, it is necessary to refer to the literary history by being associated with the press history. For this reason, the official records of the penal and inspecting officers who act in accordance with the contents of the press rules and materials required for all publications including period literature, give a different view to the researchers working on the subject. The creation of this work was deemed appropriate in order to give a sense of literary history and to give an idea of researching similar issues. The Prime Ministry Ottoman Archive documents were used for the study. The names of the archive documents are given in abbreviation in the text. In the first archive document given

with the same code, the full opening of the code is presented as a footnote. At the conclusion of the work, the following conclusions were reached regarding the documents: It is assumed that the name of the works and the names of the persons in the works have been changed, the drawn places have been removed and the unofficial editions have been collected. Most of the decisions taken by the Council are included in the law and instructions, indicating that the council moves in accordance with the law. Therefore, the most important factor in deciding whether a work will be published is legal, not arbitrary. But it is also an indisputable fact that the "journals" and "the personal attitudes of the censors" influence decisions in censorship practices. There is no question that literature and theaters, influenced by all the tendencies of their time, including social and political, are not influenced by the situation in the period. Therefore, like all works that are politically harmful and contrary to Islam and morality, plays are also taken from censorship practices. Of course, the answers to the questions about how the literary artists survive, how difficult they are to press their works, and how these plays can get a cheer and an execution permit are among the curious ones. What is known about this subject is generally limited to what is taken in the memories of literary writers. For the press and literature, it is necessary to refer to the literary history by being associated with the press history. For this reason, the official records of the penal and inspecting officers who act in accordance with the contents of the press rules and materials required for all publications including period literature, give a different view to the researchers working on the subject.